

IRODALMI SZEMLE.

A budai krónika.

Chronica Hungaricorum. Impressa Budae 1473. Typus similibus reimpressa Budapestini 1900. Sumtibus Gustavi Ranschburg.

(A legrégebb hazai nyomtatvány. — A jövő nyomtatványai.)

Világszerte ünnepelték a múlt évben *Gutenberg* emlékét. Immár kétségtelenül kimutatták, hogy a könyvnyomtatás föltalálásának dicsősége a mainci patriciusé. Hasztalan emeltek szobrot a hollandusok *Coster*-nek, saját emberük figyelmeztette hazáját, hogy bontassa le azt az emlékkövet, *Gutenbergé* a dicsőség. Csodálatos ország az a Hollandia: meg sem kövezték azt, a ki az igazat így kimondta. *Gutenberget* pedig s benne a sajtó születését zavartalanul ünnepelte szülőhazája, városa: Mainz. Ott a nyáron fejedelmi vendégek, a világ minden részéről odazarándokolt tisztelkedő küldöttségek jelenlétében, négy ezer résztvevőből álló történelmi díszmenet hódolt emlékezetének. Az ünnepélyt rendező bizottság hatalmas könyvet adott ki, benne egész sereg értekezéssel, históriai okmányokkal. Számos német egyetem kiállítást rendezett, bemutatva ez alkalomból a könyvnyomtatás fejlődését. Alkalmam volt más helyen ismertetni a bécsi udvari könyvtár által rendezett kiállítást. Nagyszerű záró jelenete volt a jubiláris év ünnepeinek *Gutenberg* szobrának Bécsben történt leleplezése, melyen I. Ferencz József Ő Felsége családjával, méltóságaival körülvéve megjelent s a világon a legtiszteltebb uralkodó méltató szavai adták meg az engedélyt a szobor leleplezésére. Magyarországon a nyomdászokon kívül más alig ünnepelte külső ünnepélylyel *Gutenberget*, a könyvnyomtatók csinos kis emlékkönyvet is adtak ki Budapesten, Kassán és Sopronban. Megjelent azonban még a múlt év folyamán egy pompás díszmű, *Ranschburg* Gusztáv budapesti könyvkiadó áldozatkészségéből, *Fraknoi* Vilmos tanulmányával, mint méltó beces bevezetéssel. A legrégebb hazai nyomtatványt adta ki *Ranschburg* pompás, hű hasonmás-kiadásban. A budai krónika ez, mely 1473. június 5-én jelent meg. Somogyi ember: *Karai* László ó-budai prepost és alkancellár buzgólkodva az új találmány meghonosításán, 1470. végén Rómában megegyezett *Hess* Jánossal, egyikével a Rómában dolgozó könyvnyomtatóknak, hogy jöjjen le Magyarországra s telepedjék itt meg.

Gutenberg szülővárosában, Mainzban gondosan óvták, titoknak őrizték a könyvnyomtatás mesterségét. 1462. október 28-án, éjjel, Nassaui Adolf érsek néhány ezer zsoldossal megtámadja Mainzot, mely őt nem akarja elismerni érseknek. A győzelmes ostromló sereg a várost felgyújtja. Ostromállapot kezdődik, kikergetnek a városból mindenkit, a ki gyanús. Így szélesednek el világszerte a könyvnyomtatók, magukkal vivén, mint egy-egy csodafa magját, mesterségük tudását és titkát. Itáliába kerül elsőnek Németországból a *meravigliosa scoperta*, a csodálatos találmány, Subiaco kis városkába, az odavaló kolostorba. Pannartz és Schwegenheim 1464-ben a subiaco kolostorba vetődik. Pannartz prágai: — hogy honnan kerültek Subiaco, azt nem tudják, talán Gutenberg műhelyéből. Nagy örömmel fogadják őket. A benedekrendiek segítségével nyomdát rendeznek be, ami akkor azt jelentette, hogy maguk metszették s öntötték betűiket. 1465-ben megjelenik az első nyomtatvány Olaszországban: *Licentius Formianusnak De divinis institutionibus* műve. Két év múlva Rómába teszik át műhelyüket. A könyvnyomtató műhelyek aztán hatalmasan elszaporodnak Itáliában. Jegyezzük meg azt, hogy az első könyvnyomtatókat IV. Sixtus pápa nem foglalkoztatta, holott híres volt arról, hogy pártolja a művészeteket és tudományt. Azért kell ezt külön hangsúlyoznunk, mert eddig eléggé meg nem magyarázott körülmény, hogy Mátyás király sem pártolta az első magyarországi könyvnyomtatókat. Sem a király, sem a főpapok nem adtak megrendelést; a nyomda felszerelve, készen állott. Ekkor Hess arra a jó gondolatra jött, hogy Magyarország történetét, krónikáját megszerkeszteti. Már meglevő kéziratú krónikákat felhasznált az ismeretlen szerkesztő. *Küküllei* János emlékiratát például teljesen fölhasználja, s az így megszerkesztett krónikát Mátyás uralkodásáig viszi. Nincs terünk arra, s e helyen ezélünk sem az, hogy a budai krónikáról, mint történelmi műről írjunk, ezuttal mint első magyarországi nyomtatvánnyal foglalkozunk vele. De annyit mégis meg kell vele jegyeznünk, hogy Mátyás királyljal szemben a krónika egyrésze nem tanúsítja azt a figyelmet, sőt gyöngédséget, melylyel tartozott volna. V-ik Lászlót mint „jó erkölcsű ifjút“ dícséri, ki „szemérmes, hűséges, korához képest okos volt.“ Hunyadi László kivégeztetéséről pedig hallgat.

De foglalkozunk azzal a kérdéssel is, hogy Mátyás miért nem pártolta a könyvnyomtatást? Hogy ne érdeklődött volna iránta, az hihetetlen. Az, aki könyvtárt szerez magának s Flórencztől kezdve mindenfelől aranynyal vásároltatja meg, íratja le magának a könyveket, lehetetlen, hogy ne érdeklődjék ama mesterség iránt, mely a természetes írás helyett *ars artificialiter scribendi*: a mesterséges írás művészetére képesít. Bizonyára megmutatták a királynak a nyomdát. Kétségtelenül próbanyomatót is mutattak be neki és ekkor a király azt tette, a mit bármely nagy képtár tulajdonosa csinálna, ha műremekei között silány, kezdetleges olajnyomatót mutatnának neki. Azok a csodaszép kéziratú könyvek, melyeket a köznyelv *Korvináknak* nevez, a

szakirodalom pedig *Korvin-kodexeknek*, művészettel, izléssel, fényvel ékeskednek; a könyvmásolás fénykorában a csecsemő könyvnyomtatásnak kéziratot utánzó kezdetleges termékei nem gyönyörködtették Mátyást, sem környezetét. Hozzá vegyük azt is, hogy az új mesterséget a budai könyvmásoló kollegium sem nagy örömmel látta: a könyvnyomtatás már eleve disgratiába jutott Mátyásnál. És ime, az első nagyobb terméke e mesterségnek Mátyást lelke legbensőbb, talán legtitkosabb érzéseiben megbántja, sokszorosít olyan munkát, mely László testvérének kivégeztetőjéről azt hirdeti, hogy *hűséges és jó* volt. Aligha nem ilyen ok is, de legkivált a találmány kezdetleges volta, mely távol állott a művészettől, lejáratják az első könyvnyomtató műhelyt, melyről érdekes föltevése *Ballagi Aladár*nak a magyar könyvnyomtatás története érdemes írójának, hogy *elemi baleset* miatt pusztult el. Szeretném elhinni ezt az okot, de úgy vélem, hogyha Mátyás megkedveli vala a könyvnyomdát és német mesterét, kicsi baj lett volna a nyomda leégése. Nem a tűz, hanem a *hidegség* pusztíthatta el az első magyar könyvnyomdát. Nem tudott gyökeret verni, mert nálunk semmi olyan szellemi mozgalom nem járt akkor még, melynek szüksége lett volna az olombetűk hódító fegyverére. Eljön majd a reformáció és úgy ő maga, mint a Pázmány indította ellenmozgalom dolgot ad a sajtónak. Városról-városra járnak a vándor könyvnyomtatók és omlik a sajtó alól a könyv. Sok maradt meg belőle mai napig, de mennyi pusztulhatott el abban a sok rablóhadjáratban, fergetegben, mely végig rohant az országon, újra, meg újra.

A budai krónika az akkori olasz betűkkel készült, melyek formáját ma *antiquának* nevezik, szemben a német gót betű formákkal, melyekből Gutenberg nyomtatványai készültek. Természetes, hogy az új mesterség: a könyvnyomtatás a kéziratot utánozta, ennek minden rövidítéseivel, sőt díszes iniciál-betűivel. A budai könyvnyomtató műhelye azonban nem nyomtatott díszes nagy kezdőbetűkkel, hanem helyet hagyott a fejezetek elején az iniciáléknak, melyeket mégis csak a könyvdíszítőnek, a *miniator*nak, *rubrikator*nak kellett odafestenie. Az első magyarországi nyomtatvány 67 ivretű levélből áll s habár betűi nem oly finomak, mint az akkori olasz nyomtatványokéi, kiállítása elég csinos, tekintve azt a sok bajt, melylyel küzdenie kellett a kezdőnek. Ma mindössze hét példányt ismernek e nyomtatványból. A nemzeti muzeum könyvtárának példánya, melyet *Ranschburg* kiadványa hű másolatban mutat be, *József* nádor költségén került Bécsből egy árverésről a múzeumba. Kevés példány hét ebből a nevezetes nyomtatványból. De a budai első sajtó másik terméke, egy 20 lapra terjedő könyvecske, *Leonardus Aretinus* Szent Vazul és Socrates egy-egy fejezetét foglalván magában, csupán egy példányban maradt fenn. A bécsi udvari könyvtárban van meg, mely a múlt év őszén rendezett Gutenberg kiállításon ezt a nyomtatványt is kiállította.

Habár nem is vert gyökeret Magyarországon az első könyvnyomda, mégis elmondhatjuk, hogy *a magyar földön hamarabb nyomtattak könyvet, mint számos külföldi nagy államban*. Csoda módra fejlődött aztán később is nálunk a könyvnyomtatás. Hiában dúlták föl itt ott a könyvnyomdákat, mint Debreczenben és Sárospatakon, hol a labancz elpusztította, tönkretette a betűket is. Csoda, hogy annyi háború s pusztítás között Erdélyben virult a könyvnyomtatás és *Tótfalusi Kis Miklós* világra szóló nevet szerzett magának szép *tipusaival*, művészi nyomtatványaival.

A mai magyar könyvnyomtatás is meglehetősen tekinthet munkájára, izlésben csinoságban vetekedik a külfölddel, habár a *könyvedvelés* passiója nálunk nem segíti elő a művészi könyvdíszítést. De a művészetnek az iparba bevitele a könyvnyomtatás terén is javában foly. Érdekes az, hogy midőn az első magyarországi nyomtatvány mű hasonmásban megjelen, akkor már magyar földön is dolgozik az a hatalmas találmány, mely egészen új irányt mutat a könyvnyomtatásban: a *szedőgép*. Budapesten láttam dolgozni néhány ilyen zseniálisan tökéletes masinát, mely *visszatér a Gutenberg idejében végzett munkához*: maga a könyvnyomató önti betűit. De minő különbség az előállítás gyorsaságában s a betű csinoságában! Míg a könyvnyomtatás kezdetén külön kellett a betűket aczél *patric*-czal réz lemezre kivenni s ebből a matriczból ólomanyaggal önteni, a mai *Linotype* gépet a zongora billentyű rendszerhez hasonló szerkezet minden billentyűje egyetlen nyomásra a kész betűformát sorba állítja, majd a gépben levő forró öntvényanyag mesés gyorsasággal készíti el a sorokat, egy-egy sort önt egy betű helyett. Időt ad és kiméli a könyvnyomató tüdejét, szemét. Ne feledjük, hogy e ma már tökéletesített találmány egyik üttörője magyar ember volt: *Kliegl József*, bajai fi, ki 1839-ben már összeállította betűszedő gépét, mely több más zseniális találmányával együtt elkallódott. A betűszedő gép létesítése és tökéletesítése érdekében *Garay* két kötetes *Kliegl albumot* (*Kliegl* könyv 1842.) adott ki, Ferdinánd király megajándékozta *Kliegl*t, de mind hiában, a találmány *nem érett meg* eléggé.

Közbejött a szabadságharcz és természetes, hogy az a magyar találmány, melynek egyik végczélja az volt, hogy az elmondott *szónoklatot* azonnal, gyors nyomtatással, a mai gyorsírás sebeségével nyomtatásra kiszedje, árverés alá kerül, házbérhátrálék fejébe. 1851-ben a nemzeti muzeumbe jut, mint kuriózum. Harmincz esztendővel feltalálójának halála után, eszméje, habár más módszerrel, diadalmaskodik. Sőt a jövőben jut még igazán diadalának tetőpontjára. Mert meg vagyok róla győződve, hogy a mai szedőgépnek egyik fele: a betűt kinyomató billentyű szerkezet mielőbb átkerül az *író* szobájába. És akár diktálva, akár az író által papírra téve, mint egy írógép által, *egyidejűleg* villamos áram végzi a gép második részében: a nyomtatóműhely termében a szedést. Íróemberek, tudósok, hirlaptudósítók és bárki azok

közül, a kik sajtó alá dolgoznak, akár vidékről vagy külföldről, egyenesen a nyomdában maguk szedik ki soraikat. A kézzel való szedés munkája föltétlenül átalakul. Ha ugyan a kémia egyszerűen sutba nem teszi az egész szedést.

Lehet, hogy az írógép által megcsinált kézirat-lapból kémiai eljárás által százezernyi tiszta másolatot lehet készíteni; esetleg a fotografia is beleavatkozik a sokszorosításba, mindez talán nem is oly hosszú idő kérdése. De ezt az időt *rövidítette* az a magyar ember is, ki az elsők közt fáradozott a szedőgép tökéletesítésén. Az első szedőgépet *Church Vilmos* találta föl 1822-ben, Angliában, a második, tőle független és egészen más rendszerű szedőgép, magyar emberé: *Kliegl Péteré* volt.

Ismét egy példa arra, hogy a magyar föld, a magyar faj őseréje, szellemi képessége minden téren közreműködött az általános emberi művelődés szolgálatában. Mikor a fegyver járta: a magyar volt Európa vérző védőfala, mely mögött sokasodtak s gyarapodtak a többi nemzetek. Holott az őket védőt hagyták megtépetni. Mikor meg a találmányokban kell a szellem erejét kimutatni, századok előtt jeleskedtek már iparban a magyar mesterek, művészetben is. A magyar könyvnyomtató zsenialitása külön betűket teremt harmadfélszáz év előtt a mingreliai hercegnek, később a gyufától kezdve számos más találmányig magyar agyból pattan ki az eszme, vagy magyar ember tudása és keze ügyessége töri az útját a találmánynak, mely itthon elkallódik, külföldön föltámasztják s diadalmaskodnak vele.

Gyalui Farkas.

Versek.

Irta: *Br. Horváth Emil*. Kolozsvár, 1901.

„Adjátok a zengő lantot kezeimbe,
Dalolni szeretnék a szívem úgy ég...“

Az első szerelem, inkább tán első szerelmes ábránd harmincz darabját foglalja magában a csinosan kiállított verskötet. Megérint álmadózó lírai hangjával, meghat érzéseivel és érdekelhet forrongásainak hibáival is. Érdekes erősebb kritikai méltatásra.

Az „Első dal“-ban:

Nem foglak-e átkozni pillanat, melyben
Elzengte a lantom első énekét?

Rossz a következtetés, mikor az előző sorokban a szíve úgy ég a dal után. A következő szép négy sor nem okolhatja meg eléggé:

„Mert hűtlen madárként elszálltak a szivből.
Mely óva növelte kis szárnyatokat,
És messzi röpültök és senki se tudja;
Ki tépte szivéből e kis dalokat.“